ګاليليو په ډاګه وايي : «ځان پوهول غواړم»

ليکونکی: رابرټ هارګريوس

ژباړه او لنډيز: نورالله اتل

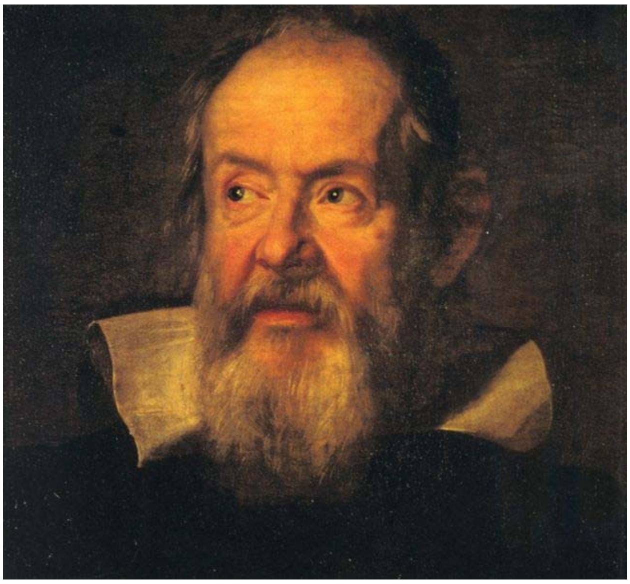

په ټول مسيحي پېر کښې هر يوهٔ مسيحي دا منلې وه چې د اينجيل هر توری هرمرو رېښتونی دی او د پوښتنې پکښې هيڅ ګای نشته. د بيلګې په توګه، خدای دغه نړۍ په اوو ورځو کښې رغولې ده، د اينسان توکم د ادم او هوا څخه راپيل شوی دی مځکه د ټوّل جهان يوا داسي منځکی دی چې لمر ورباندي شاوخوا چورلېږي.

Ketabton.com

د لوتر په بياسمون پسې چې کومه پېرۍ راغله په هغې کښې دغه ډول ګايونه ،چې په سربېرنه توګه همېښني او رېښتوني ښکارېدل، لومړی تر شک لاندې ونيول شول او بيا ډېر ژر له پوښتنې سره مخامخ شول. شک او پوښتنې ته چې کوم څيز خوځښت ورکولو هغه د وګړيو هغه ورځ په ورځ زياتېدونکې پوهنه وه چې هغوی د ښاخوا چاپېريال په باره کښې پيدا کوله. پخپله د لوتر په ژوند کښې هغوی په موندنې او لټون پسې سمندري يونونه او مزلونه وکول او پوه شول چې مځکه غونډه ده. ستورپېژندنې او جوغرافيه پوهنې دومره پرمختګ کړی ؤ چې دغسې سمندري مزلونو ته يې لاره هواره کړه. د شپاړسمې پېړۍ په نيمايي کښې، د وېرسپوچې په نامهٔ يو کس د نړۍ دغسې نخچې کښلې وې چې په مټ يې خېړونکې وتوانېدل چې اوس د پخوا په پرتله خپله لاره په پوره رکوالي او کره تؤب سره ووهي. هينري مزلګر د ګڼترې (رياضي) او ستورپېژنې يو ښوونځی ورغولو چې پکښې به مزلوهونکو په هسک کښې د ستوريو د ځای ځايګي زدکړه کوله. له هغه وروسته نؤ د دوی لپاره ښېخې اسانه شوه چې د ستؤرؤ د ځای

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځايګي په مرسته په سمندرونو کښې د تګ راتګ لپاره لورى او لوډن پيدا کي. موکناتيسي لوډنښوډ (compass) دومره اسانتيا پيدا کړه چي اوس به هغوى په سمندر کښې تر دومره لرې پوري تللاى شول چي په اونيو اونيو او کله به يې ان په مياشتو مياشتو وچه مځکه نه ليدله.

کاري اړتياو يوه داسي اډانه وزېږوله چي په ګرۇهه او پدل باندي نه وه ولاړه بلکې په داسي ريښتياو باندي ډډه لګولې وه چي ښخې په کره توب او پام سره يې څارنه او څېړنه کېدله. د منځنې پېړ پوهنې لکه الکيمي او ستوږ پېژندنه ،چي ساينسي خو ښخې نه وې مګر ساينسوزمه وې ، اوس ځاى ساينسي لټون لره پرېښوډلو. د همدغه ساينسي لټون په مټ په راتلونکو درېيو پېړيو کښې اينسان خپل چاپېريال بدل کړ. او کله چي يې دغه کار وپه بريالیتوب سره ترسره کړو نو هاله وتوانېدلو چي هغه سوچ هم ښخې بدل کي چي د خپل ځان او په دې جهان کښې د خپل ځاى په باره کښې به يې کولو. نوُر نو هغو داسي سوچ نه کولو چي يوازي او يوازي بس د دۀ لپاره دا ټوُل جهان پينځول شوى دى. بلکې دا يې منلې وه چي هغه يو ناتوانه او کمينه ژوى دى چي ښخې لنډ ژوند لري او په يوې وړې ټيکۍ (Planet) باندي ژوند او ژواک کوي چي مځکه يې نوم دى، چي په چارچاپېره خواره واره او ارت بېرت جهان کښې د يوۀ ټاپي، يوې دانې او يا يوۀ اتم ځاى لري او بس.

خو زوُړ سوچ او زړه ګرۇهه هم په ځاى ارامه پاته نۀ شوه. په تېره بيا زړه مسېهي کليسا خو ښخې دغه ګاى ته نۀ وه تياره. هغې خو ښخې په لرکسي (ټيليسکوپ) کښې له کتلو څخه نټه وکوله چي دا يې زباتوله چي نوُر نو اينسان د جهان په منځکي کښې ځايګى نۀ لري. دا يو کوچنى ګاى نۀ وُ بلکې دومره غټ وُ چي هغۀ ګرۇهه يې تر سختې پوښتنې لاندي راوستله په کومې باندي چي له توُرپېره راوروسته ټول لوېديځ ښارتنوب (Civilization)ولاړ وُ. د اميانو لپاره خو دغه نوى ګاى ښخې بېمانا ښکاره کېدلو. هغوى به په ډېره ساده توګه ويل، «که چرته مځکه چورلې نو بيا به مرغۍ څنګه خپله ځاله پيدا کوي، او د اينسانان به څنګه په خپل ځاى باندي ولاړ پاته کېدلاى شي ، او داسي ... ».

مګر د دينپوُهانو ، ګروهپېژانو او شيخانو لپاره دغه څېړنې ډېرې بوژنونکې وې. ځکه چي دغو څېړنو به ويل چي د هسک او مځکې تر منځ خو ښخې توپير نشته. په مځکه کښې چي د خوځښت کوم کانون کار کوي د هسک خوځښت هم هوبهو په هغه کانون باندي چليږي. په بله مانا، موږ ويلاى شو چي موږ په لالمخه په هسک کښې يو او که دا وواييو چي پخپله هسک دلته په مځکه باندي دى نو هم بده به نۀ وي. دغو څېړنو دغسي نوُر بېشمېره ټکي لرل چي له سپېڅلي اينجيل سره په ټکر کښې ول او اپوټه پيغام يې ورکولو. مګر بلې خوا ته ګرۇهه دا وه چي اينجيل خو د خداى وينا ده، نو لځکه دغه څېړنې نه يوازى ناسمې بلکې کوفري هم دي.

په دغو ساينسپوهانو او څېړونکو کښې يم هم ګاليليو وُ. هغه په کال **۱۵۲۴** کښې زېږېدلى وُ کوم چي د شېکسپير د زېږېدنې کال هم دي. ګاليليو د اټاليې د بيابيدارۍ وروستى ستر کس وُ. لومړى هغه د جيسويټانو لخوا د اومبروسا په مدرسه کښې وروزل شو چېرته چي د دۀ د ټول

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژوند لپاره د ستوړپېژندنې سره ولګېدله او مينه يې ورسره پيدا شوه. په ۱۷ کلنۍ کښې هغهٔ له مدرسې راووتلؤ او سملاسي يې د ارستؤ سکولاستيکي سؤچ ته مخه کړه. ډېر تکړه موسيکي پؤه او انځورکښ ورڅخه جؤړ شؤ. په لومړي سر کښې هغه د روغتياپوهنې لپاره پوهنتون ته ولاړؤ مګر يوه ورځ يې ناساپه د جيوميټرۍ په يوهٔ ليکچر کښې برخه واخيستله او له ساينس او ګڼتړې (رياضي) سره يې مينه پيدا شوله. څلؤر کاله وروسته يې روغتياپؤهنه بېخي پرېښؤدله او خپل پاته ژوند يې ګڼتړې او فيزيک ته ورکؤ. په پای کښې هغه په پادوا پوهنتون کښې د ګڼتړې د څانګې مشر شؤ چېرته چي هغهٔ د خپل ژوند اتلس برياليي او پينځونکي کلونه تېر کړل او په نوي ساينس کښې يې د خوځښتونو، او خوځنده څيزونو د څانګړؤ د پېژندنې بنسټونه واچول.

که څه هم له هغهٔ سره خپلؤ ملګرؤ او کورنۍ خورا مينه کوله، مګر د پؤهانؤ او ښؤونکؤ په منځ کښې يې ښه نوم نهٔ لرلؤ،ځکه چي هغهٔ به ورته هر وخت سپکول. په تېره بيا هغهٔ به د ارستؤ د لارې لارويانؤ ته بدرد ويل چا چي د فيزيک، ستؤرپېژندنې او خوځښت خورا ښکولی مګر ناسم کانونونه وړاندي کول چي سکولاستيکه فلسفه به ورته ويل کېدله او د کليسا لخوا يې ښؤونه کېدله. ۳۲۰ کاله تر مسيها مخکې، ارستؤ د اپلاتون شاګرد ؤ. هغهٔ يو تکړه فلسفي ؤ او د جهان د جوړښت ، رغاونې او اړانې څېړنه يې کړې وه. د هغهٔ چورتونه لومړی اربي ژبې ته او بيا له اربي څخه لوېديځو ژبؤ ته وژباړل شول. په دغه وخت کښې مسېهي نړۍ له پوهې بېخي تشه او پوچه وه. مسېهي شيخان په دې لټه کښې ول چي له يوې نهٔ يو خوا پوهنې ته لاسرسی ولري. نو لځکه يې د تامس اکيناس تر څارنې لاندي د ارستؤ چورتونؤ ته له مسېهي ښؤونؤ سره په داسي ډول سمون ورکؤ چي يو وخت داسي راغلؤ چي هغه بېخي پخپله د مسيهي ګرؤهې برخه ښکارېدل او که به چا ټکر ورسره کولؤ نو دا له کوفر ويلؤ سره برابره وه.

په پای کې د همدې ټکر له لاسه د ګاليليؤ ستوری هم په ډوبېدلؤ شؤ. هغهٔ لالمخه د خپلې پؤهې او څېړنې په مټ د ارستؤ د د خوزښت کسنه (Theory of Motion) هيسته اچولې وه؛ او اوس د ارستؤ پر ستورپېژندې باندې نورې نانډرۍ راپؤرته شوې وې. يونانيانؤ ته خو لا پخوا جوته شوې وه چي مځکه غونډه ده، لومړی دا چي د تندر په مهال چي د مځکې سؤرې پر سپوږمۍ پرېوځي هغه ګرد وي، او بل دا چي بېلابېل ستوري په بېلابېلؤ ځايځايګيو باندي ښکارېږي. مګر ارستؤ داسي انګېرلې وه چي مځکه ارامه په خپل ځای باندي ولاړه ده او دا نؤر هسک ورباندي شاوخوا چولېږي. هغؤی ځکه داسي ويل چي په هسک کښې چي د ستوريو کومې غونچې دي هغه خپل ځايځايګی نه بدلوي، نو هغوی داسي د مځکې د شاوخوا چورلي لکه لمر او سپوږمۍ چي چورلي. ورسته بيا د ارستؤ د يوهٔ شاګرد، پټولمي، تر څارنې لاندي يو داسي جهان وکښل شؤ چي د ارامې مځکې شاوخوا پينځه پنځوس ناڅرګندې غونډکۍ (*Spheres*) چورلېدلې او له ځانه سره يې لمر، سپوږمۍ او نؤر ستوري هم لېږدول.

دا د ساينس له ناپړيتؤ (عجايبؤ) څخه يوه ناپړيته ده چي د دې جهان يوه ناسمه پېژندنه تر ډېرو پاته شوه او د يونانيانو لخوا رېښتيا او سمې پېژندنې پايښت و نهٔ موندلؤ. ډيموکريټس او اريسټارکس دواړؤ داسي کسنې وړاندي کړې وې چي د ارستؤ په پرتله رېښتيا ته ډېرې نيژدې

(c) ketabton.com: The Digital Library

وي مګر د هغوی کارونه پاته نهٔ شول او ورک شول. د ارستؤ کسنې د مسبهي شيخانؤ لاس ته ولوېدلې او د هغوی لپاره خورا په زړه پوري وې ځکه چي هرهر ټکي يې د سپېڅلي لوستني له هرې کرښې سره سمون خوړلؤ، نو لځکه خو يې په مسبهي ښؤونؤ په منځ کښې هغه ځای پيدا کړؤ کوم چي په د ايسا مسيه د بيا راژوندي کېدلؤ لرلؤ او يا په لومړي سره کښې د هغهٔ سپېڅلې زوکړې لرلؤ.

په کال **۱۵۴۳** کښې، د ګاليليؤ تر زوکړې شل کاله پېښ، ځيرک پولي (*Polish*) ستؤرپېژندونکي، نيکولس کوپرنيکس، د هسک د ستؤريؤ خوزښت په ډېره اسانه توګه نړۍ ته وروپېژندلؤ. هغهٔ لمر د جهان په منځ کښې ونيولؤ او ويل يې چي مځکه شاوخوا ورباندي چورلي. د کؤپرنيکس ستر تيسيز، چي *«هسکينه ګردهٔ چورلېدا»* نومېدله، اوهغهٔ درېيم پاپا ته يې ورپېرزو کړې وه. مګر د هغهٔ په تيسيز پوري پينځوس کاله ټوکې کېدلې. زياترو پؤهانؤ خو د هغهٔ ګڼېره د هيڅ جوګه هم نهٔ بلله، او د کليسا باباګان دې ته تيار نهٔ ول چي د هغهٔ سؤچ او چورت ته دي هم په «خدايي رازونؤ» کښې ځای ورکي.

مګر د ګاليليؤ لپاره دکوپرنيکس کسنه يو ستر اوښتون ؤ. د هغهٔ ځواکمن سؤچ په دې ورسېدلؤ چي دا به هرومرو رېښتيا وي. هغهٔ لا په **۱۵۹۷** کښې په پراګ کښې خپل دؤست، جانس کېپلر، ته وليکل، «چي پکار ده د اينسانانؤ سؤچونه له نوي سره په نوي ډول واچول شي». هغهٔ ته په خپل سدبد کښې جوته شوې وه چي کسنه خو سمه ده، مګر هغهٔ يې زباتولای نه شوه. او ترڅؤ چي هغهٔ پخپله ليدلای او شمېرلای نهٔ شوه نؤ تر هغؤ پوري يې دا نهٔ ويل چي رېښتيا ده. که څه هم هغهٔ خپلؤ نيژدې دؤستانؤ ته څؤ کاله پخوا ويلي ول چي دی پخپله د پنځون (*Nature*) د ډېرؤ ابسندؤ (*Phenomena*) د پېژندنې لپاره د کوپرنيکس لېمون (*Opinion*) کاروي. مګر ګاليليؤ خپل سؤچ تر دوؤلسؤ کلؤ پؤري نؤر هم له ځانه سره پټ وساتلؤ، او داسي ويل کيږي چي په دې ترڅ کې به يې د ارستؤ د کسنؤ لوست هم شاګردانؤ ته ورکولؤ، سره له دې چي ښه پؤهېدلؤ چي هغه ناسمې وې.

په دې منځ کښې د تاريخ يوه نېکرغه پېښه وشوه. هغه درسته راپيدا شوه چي د جهان په باره کښې يې د کليسا لېمون ناسم زباتولؤ. د کال **۱۶۰۹** په جون يا جولای مياشت کښې ګاليليؤ د ليد په يوې درستې يوه تجربه ترسره کړه. دغه ليددرسته لومړی يوه هالنډي جؤړه کړې وه چي ډېر لري څيزونه به يې خورا جوت او کره ښکاره کول. کله چي دغه درسته د ګاليليؤ په لاس ورغله نؤ هغهٔ په ډېر ځېرکوالي او کارنده تؤګه وکاروله. په يوهٔ وخت کښې هغهٔ په خپلې کسنې او په دغې درستې دوارؤ باندي کار کولؤ. لږ وروسته هغهٔ د کرلؤدن کسنه (*Theory of Refraction*) و موندله . د دغې کسنې په مټ هغه په دې وپؤهېدلؤ چي د سکې د يوهٔ نل په دوارؤ سرونؤ باندي چي هينداري ولګول شي، د دوارؤ شيشؤ يوه يوه خوا دي پټلۍ وي مګر په دوارؤ شيشؤ کښبې دي د يوې بله خوا دي دباندي خوا ته پړسېدلې وي او د بلې شيشې دي دننه هغه کوپه وي. وروسته دغه د تولې په شان درسته په يوې دربلۍ باندي ولګول شوه. په دې تؤګه ګاليليؤ د نړۍ لومړی لرکسی (*Telescope*) جوړ کړؤ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

راتلونکې دوؤلس میاشتې له هغه څخه نؤر هرڅه هېر ول بس په همدغه کار لګیا ؤ، بېلابېلې شیشې به یې سولولې او سکښتلې، او هڅ او هاند به یې کولؤ چې تر ښې لا ښه درسته ورغوي. په ۱۶۰۹ کښې هغهٔ خپله ترټؤلؤ ښه درسته په وېنس کښې د سېنټ مارکر کلیسا لوړترینې مینارې ته وخېژوله. د هغهٔ ځای واکمن او شیخان هغهٔ وخت هک پک شول چې کله یې و لیدل چې د دغې درستې په مټ اوس دوی ترپخوا خپل دوښمن دوه ګنټې (ساعته) مخکې لیدلای شي کله چې هغهٔ د دوی په خاوره باندي د یرغل په نیامت راروان وي. تجربه ډېره اغېزناکه وه؛ ګالیلیؤ ځای پرځای په یوې لوړې چوکۍ باندي وګومارل شؤ او خورا غټه کلنۍ تنخا یې هم ورکړه.

د همدغه کال په پای کښې هغهٔ د پودا په سیمه کښې خپل لرکسی د شپې لخوا د هسک ستؤریؤ ته سیدهٔ کړؤ. تر ټؤلؤ لومړی هغهٔ د سپوږمۍ سیل وکولؤ او ډېر ژر یې پکښې غرونه وموندل. په دې تؤګه یې هغه ګرؤهه بېباوره کړه چې ویل به یې هسکینې پیکرې ټولې ښویې هوارې، ببخي یو ډول، غونډې منډې دي، او له یوه اسماني جوهر څخه جوړې دي چې «ایتر» ورته وایي. په راتلونکؤ څو له درز او جؤشه ډکؤ میاشتؤ کښې ګالیلیؤ په کهکشان کښې دومره زیات ستوري ولیدل چې ببخي د چا باور نهٔ کېدلؤ. هغهٔ ځینه داسې ستوري هم وموندل چې تراوسه یې هیچا نومونهٔ هم نهٔ پېژندل. اوس نؤ هغه ځای او ګړی رارسېدلې وه چې هغهٔ په غوڅه توګه پرېکړه وکوي. او هغهٔ پرېکړه وهم کړه چې «مځکه تر سپوږمۍ لمخه پخپله یوه چورلېدونکې پیکره ده»، او هغسې ارامه او ولاړه نهٔ ده لکه څنګه چې ارستؤ بللې وه.

هغه په ډېره خوشالۍ د جنورۍ په اومه نېټه کال ۱۶۱۰ د ماښام په سر کښې خپل ښه ترین لرکسی د جیوپیټر ستوري ته سیخ کړؤ. په لومړۍ شپه د هغهٔ تلوسه هغه ګړۍ زیاته شوه چې په یوه نېغه لیکه کښې پراته درې واړه مګر ډېر ځلاند ستوري یې ولیدل چې دوه یې د جیوپیټر ختیځ ته او یو یې لوېدیځ ته پروت ؤ. په دا بله شپه هغه بیا وکتل. مګر دا ځل ستوري له خپله ځایه خوزېدلي ول. درې واړه د جیوپیټر لوېدیځ ته په یوې سیده لیکې کښې پراته ول. مانا یې دا وه چې ستوري د یوه بل په پرتله ښوري راښوري. مګر زړې ستورپېژندنې دا منل څه؟ ایا په دې باندي دهٔ زباتولای شول چې کوپرنیکس ریښتونی ؤ؟

وروسې په دا بله شپه هغه ډېر په نارامۍ کوت (انتظار) کول چې دغه ابسنده (*Phenomenon*)یو ځل بیا ګوري. واړه ستوري یو ځل بیا ښؤرېدلي ول. اوس په هغؤ کښې یوازې دوه پاته ول، او دواړه د جیوپیټر په لوېدیز کښې ول. اوس نؤ هغه ببخي ډاډه ؤ چې دا یوازې د جیوپیټر نه بلکې د ستوریو خپل خوزښت هم دی. په شپؤ شپؤ هغه د دغؤ دریو ستوریو لنداره کوله چې د جیوپیټر شاوخوا به یې نڅا کوله. وروسته هغه یو څلورم ستوری هم ولیدلؤ چې په هغو دریو ستوریو پسې نېغ نیښتی ؤ. بس اوس نو هغه ویلای شول چې ستوري په یوه ګاړه (*Orbit*) کښې ګرځي راګرځي. جیوپیټر څلور سپوږمۍ لرلې. هغه تر پینځؤ ورځؤ پوري لګیا ؤ او خپلې تجربې یې کولې تر څؤ چې یې هیڅ شک په چورت کښې پاته نهٔ شؤ چې: کوپرنیکس ببخي ریښتونی ؤ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه خپله څېړنه ولیکله او بیا یې خپلې لیکنې ته د لارورکي ایلچي (*Nuncius Siderius*) نوم یې ورکړ. لا خو هغه پروا نه لرله چې د دۀ د څېړنې به په کلیسا باندې څه اغېزه وشي؛ هغه یوازې د خپلو پخوانو همکارو ښوونکو څخه وېره لرله. همداسې وشول. د پوهنې په ډګر کښې د هغه همکارو ښوونکو ته چې کله د هغه څېړنه وروړسېدله نو خوار ټوکې ټکالې یې ورپورې وکولې. کله چې هغۀ دوی راوغوښتل چې پخپله د دۀ په لرکسې کښې وګورې. نو ځینه یې رانۀ غلل. او کوم چې راغلل په هغو کښې ځینو ویل چې په لرکسې کښې خو یې هیڅ هم ونۀ لیدل او نورو بیا د هغۀ لرکسی تشه د ماشومانو یوه نانزکه وبلله.

کله چې د ګالیلیو له خپلو همکارانو سره په ناندریو اخته و نو کلیسا بېخي کار نۀ پکښې لرلو. او ګالیلیو هم د وېنس د سیمې د سرکار تر سوري لاندې ژوند کولو، چې هر وخت به یې کلیسا ته دړکې ورکولې چې د اینګلستان په شان به ټولې شاندې او وندنې (Relations) له کلیسا سره غوڅې کي. په کال ۱۶۱۰ کښې هغۀ ته بلنه ورکړ شوه چې په خپل پلارني ټیسکوني کښې د ګڼترې په ځانګې کښې د لوی ډیوک کوسیمو مشر ښوونکی شي. د هغۀ نوې دندې او چوکۍ هغۀ ته خورا ډېر وخت په لاس ورکړو چې خپله څېړنه نوره هم مخ ته بوځي. اوس نو هغۀ خورا ستر نیامت او هوډ لرلو چې روم ته به ځي او هلته به پاپا ته د خپلې څېړنې د ریښتینولۍ په باره کښې وایي او کلیسا به د همېشه لپاره د ارستو او پټولمي له غلامۍ ازادوي. مګر دا یو لېونتوب و چې ټول ژوند د ګالیلیو په سر کښې پاته و.

هغه روم ته د دې لپاره روان و چې په مسېحي ګروهې ته ګټه ورسوي نۀ دا چې ډغره ورسره ووهي. ګالیلیو له خورا سترو هیلو سره روم ته روان شو چې د خپل لرکسي موندنې هلته ډاګیزې کي. په لومړي سر کښې هلته د دۀ د څېړنو خورا تود هرکلی وشو او هیچا یې موندنې ناسمې ونۀ بللې او د یوۀ لوی اتل په سترګه به ورته کتل کېدل. دا د ګالیلیو لپاره یو ستر بری و. هغۀ اوس اوه ځلوېښت کلن شوی و کله چې یې د خپلې څېړنې بریا ولیدله نو لوی یې ولګېدلو او بېرت فلورېنس ته راستون شو. هغۀ هلته په بابا کالویس او د واټیکن په نورو ستورپوهانو باندې منلې وه چې نور نو د ارستو سوچ سم نۀ دی او پکار ده چې دوی ورپسې ولاړ نۀ شي. که څه هم دوی دې ته هم تیار نۀ ول چې په کوپرنیکس پسې ولاړ شي مګر کم ترکمه دا یې ومنله چې هسک نور پټوني (رازونه) هم لري نۀ یوازې هغه ځینه چې دوی تر اوسه ورسره بلد شوي ول. دوی په دې پوه شول چې د وېنس بېلابېل پړوانه په غوڅه توګه دا زباتوي چې دغه ستوری په لمر شاوخوا ګرځي راګرځي. اوس دومره پاته وه چې کلیسا دا هم ومني چې پخپله مځکه هم په لمر شاوخوا ګرځي. مګر داسې ونۀ شول. کله چې هغۀ له رومه بریالی راستون شو اته میاشتې لا نۀ وې تېرې شوې چې له هغه څخه ګروېږنې پیل شوې. او د همدې ګروېږندې له لاسه یې پاته دېرش کاله په کوفرویلو د تورونو تر تور سوري لاندې تېر کړو.

دا نابېره څه داسې بد کار وشو چې دا ناورین پیل شو؟ دا یوازې د ساینس او کلیسا ډغره نۀ وه بلکې د ځینو کسانو د رخې، چلوټو، ناپوهۍ، سرټمبه توب او وېرې له لاسه ګالیلیو ټول ژوند خوارځار او اوتر اوتر شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د چلوتې اوناندرۍ لومړۍ زړۍ د فلسفې د یوۀ ښوونکي لخوا وکرل شۀ. هغۀ کوسیمۀ بوسکالیا نومېدلۀ او په پیزا پوهنتون کښې ښوونکی ؤ. هغه یوه ورځ د ستر ډیوک د مۀر په غوړ کښې په پسپسي وویل چي ګالیلیۀ وایي مځکه ولاړه نه ده بلکې ګرځي. هغه یوه خورا دیني او ګروهندویه ښځه وه او هر څه چي په پاک اینجیل کښې لیکل شوي ول بس په هغۀ یې کلکه ګرۀهه لرله. هغې د ګالیلیۀ دوست، بېنډېټۀ کاستېلي وروغوښتلۀ او د ګالیلیۀ په باره کښې یې له هغۀ څخه پوښتنې وکولې.

کاستېلي ډېر ژر ګالیلیۀ اګاه کړۀ. په ځواب کښې ګالیلیۀ هغۀ ته د ساینس او دین د شاندۀ په باره کښې یو اوږد لیک ولیکلۀ. مګر د همدغه لیک له لاسه خو د ګالیلیۀ او کلیسا تر منځ لومړۍ نیښته پیدا شوه. ځکه چي یوۀ امي کس د دینپۀهنې په نابلده نړۍ کښې پل کښېښۀدلۀ. په ناګاهۍ کښې ګالیلیۀ خپلۀ دوښمنانۀ ته هغه درسته په لاس کښې ورکړه چي هغۀ ورته له ډېره وخته کوت کولۀ.

هغۀ غوښتل چي کلیسا په دې وپوهوي چي کوپرنیکس ریښتیا وایي. مګر څه چي هغۀ غوښتل د لیک پایله د هغۀ اپوټه راووتله. نیژدې تر یوۀ کاله پوري لیک د لوستۀ او پۀهۀ کسانۀ په منځ کښې لاس په لاس ګرځېدلۀ. مګر په پای کښې هغۀ د ګالیلیۀ د دوښمنانۀ ګوتۀ ته هم ورغلۀ.

په دې ترڅ کښې د کلیسا چاروا کۀ زیات وخت د اینجیل په لوستلۀ تېرولۀ او ډېر سوچ به یې ورباندي کولۀ. په پای کښې هغوی په دې ورسېدل چي د اینجیل ایتونه د ګالیلیۀ له څېړنۀ سره اړخ نۀ لګوي، په تېره بیا دغه لاندیني دوه ایتونه، چي لومړی یې له یوشوا (Joshua) څخه دی:

لمره، ته په ګیبیون باندي ودرېږه.
او سپوږمۍ ته، د اجالون په وادۍ کښې .
او لمر په ارام ودرېدلۀ، او سپوږمۍ هم تم شوه.
ترڅۀ چي ملت له خپله دوښمنه غچ واخیستلۀ.

د کلیسا پلارانۀ به پوښتنه کوله چي لمر څنګه درېدلای شي چي کوپرنیکس وایي چي هغه بېخي هیڅکله خوزېدلی نۀ دی؟ او دویم په نولسم اشلوک (Psalm) کښې راغلی دی چي نور هم په کلکه د لمر خوزښت زباتوي :

هغۀ یو چنغۀل دی چي له خونې راوځي،
هغۀ د یوۀ غښتلي سړي غوندي زغاسته خوښوي.
هغۀ د هسک له سرۀ پرمخ ځي
او د هغۀ په پای ببرته راګرځي.

هغوی دغه راز نور هم ډېر اشلوکونه د زبات په توګه وړاندي کړل. د دغو اشلوکونو ژبه دومره اغېزناکه او ځواکمنه وه چي ګالیلیو یې ډېر په اسانۍ په لومه کښې بندولای شۀ. او ګالیلیو

(c) ketabton.com: The Digital Library

چي يو ډېر له برمه او پرتمه ډک کس ؤ په همدومره اسانۍ په دغه خور شوي جال کښې بنديوان شؤ.

خپلو شکوميو ګاليليو ته وويل چي نور دي ځان نه ښکاروي او يو څه دي خپل ګاى پټ وساتي، مانا نا څه دي له دروغو کار واخلي. مګر له هغه خوار سره بيا دا غم ؤ چي ټولې کاميابۍ او موندنې به يې په اوبو لاهو شي، نو ځکه خو يې غوښتنه وکوله چي د دهٔ ليک دي په روم کښې د بابا کلاويس مخې ته وړاندي کړ شي او ورسره پخپله لوی پاپا ته که داسي شونې وي. د ۱۷۱۴ او ۱۷۱۵ کلونو په ترڅ کې ليکونه د فلارنس او روم تر ميان تېربېر کېدل، مګر ډېری د روم لخوا راتلل . اوس نو د ګاليليو په کسنؤ (theories) پورې ځينو کسانؤ خورا ستر ستر ګايونه تړل چي ده خوارکي پخپله په دې هکله کله ټک هم نهٔ ؤ وهلی. ځينو به ويل چي ګاليليؤ ويلي دي چي په سپوږمۍ کښې هم اينسانان ژوند کوي. او بيا به يې ژر دا پوښتنې راپورته کړې چي د دغو سپوږمۍ مېښتو اينسانانؤ له ادم او هوا سره کومه د وينې شانده شته او کنه، او يا دا چي هغوی به د نوها پيغمبر په کيښتۍ کښې سپاره شوي وي او که نه؟ شيخ ببلارماين چي د دينپوهانؤ مشر ؤ وَ ټؤلؤ ته وويل، چا چي ليکلي دي چي لمر له خپله ځايه راخيژي او بيا لوېږي او بيا بيا داسي کيږي هغه سليمان پيغمبر ؤ. نهٔ يوازې دا چي هغه دا وينا د خداي په ښؤونې کوله بلکې هغه ترټؤلؤ هوښيار او پوه کس هم ؤ.

کله چي کاليليؤ پوه شو چي اوس کيسې داستاني بڼه غوره کړه نو يې پرېکړه وکوله چي پخپله رؤم ته ولاړ شي او هلته د کوپرنيکس د کسنې ريښتينولي د نؤرؤ په مخ کښې زباته کي. هغه ډاډهٔ ؤ چي واټيکن به يې ورسره ومني چي د دهٔ خبرې ببخي له کاتؤليکي ښؤونؤ سره سمون خوري. په کال ۱۷۱۵ کې هغه چي کله رؤم ته روان شؤ نو داسي ؤ لکه يو ښاغلی هواري او يو ډېر له جوشه ډک ځوان.

ګاليليؤ چي کله رؤم ته ورسېدلؤ نؤ ډېر زيات هيله من ؤ. هغه ځواکن شوی ؤ او په ځان ډېر ډاډهٔ ؤ او اوس اوس يې روغتيا هم ډېره ښه شوې وه ځکه چي د جوړونؤ درد يې ورک شوی ؤ چي د فلارنس د بېکاره هوا له کبله ورپېښ شوی ؤ. اوس نؤ ناندريۍ ببخي ډاګېزې شوې وې او ګاليليؤ خوښ ؤ چي پر دې باندي وراسه وکوي. کله چي د دوی تر منځ په رؤم کښې ريښتينۍ او ناندرۍ روانې وې نو ګاليليؤ په خپلؤ ګايونؤ کښې ډېر زورور ؤ. هغهٔ به د شيخانؤ پوښتنې په داسې توګه ورغبرګې کړې چي هغوی به ببخي ساده ګان او ناپوهان ښکاره کېدل.

کله چي کومه پايله او پرېکړه ترلاسه کېدلای نهٔ شوه نو په پای کښې لوی پاپا وويل چي دغه مرڼه دې سپېڅلي دوتر (Holly Office) ته ولېږل شي چي د دينپؤهنې په رڼا کښې يې غوڅه کي. د سپېڅلي دوتر يوؤلسؤ غړيو د کوپرنيکس په کسنو باندي د دينپؤهنې په رڼا کښې سؤچ وکولؤ او بيا يې په خپل منځ کښې وراسه وکوله او په پای کښې يې داسي غوڅه کړه:« دا چي وايي چي مځکه د ولاړ او تم لمر شاوخوا چولي، يو لېونتؤب او بهؤلتؤب دی. او موږ په ورته په دستوري توګه کوفرغرونه وايو. او داچي وايي چي مځکه پخپله هم څرخي هم زموږ په ګرؤهه کښې سمه نهٔ ده».

(c) ketabton.com: The Digital Library

يو څۀ روځې وروسته کارډينل بېلارماين وګومار شۀ چې ګاليليۀ ته ووايي چې نۀر دي نۀ له دغۀ کارونۀ ودرېږي. دغه کيسه په دوۀ ډولونۀ تر موږ پورې رارسېدلې ده. ځينه کسان وايي چې ګاليليۀ ورسره و منله چې نۀر به نۀ د کوپرنيکس د کسنۀ ننګه نۀ کوي. او ځينه نۀر بيا وايي چې هغۀ و منل چې نۀر به له دغې بنديز شوې کسنې څخه ببخي لاس اخلي او نۀ بې خپلوي، نۀ به يې ننګه کوي او نۀ به يې چا ته ښۀونه کوي.

دا ګړې خو ګاليليۀ په يوۀ نۀ يوۀ ډول يوه بريا ګڼلې وه. هغۀ له هر ډول سزا او تربلۀ ازاد شوی ۀ، له هغۀ سره پخپله پاپا مخامخ رېغبدلی ۀ چا چې د پرلپسې درناوي ډاډ هم ورکړی ۀ او بله دا چې کومه فتوا چې د کليساګانۀ له ميمبرونۀ واورول شوه په هغې کې بس مازې دومره ويل شوي ول چې د د کوپرنيکس د کسنې د رينبتينولۍ په زباتولۀ به بنديز وي. مګر هغه بيا هم د ګڼترې (رياضي) لپاره کارول کېدلای شوه. يوازې د هغې په «رينبتينولۍ» باندې بنديز ولګول شۀ.

هغۀ اۀوه کاله هيڅ هم خپاره نۀ کړل. خو له هغه وروسته په کال ۱۲۲۳ کښې يې *Il* (*Saggiatore*) وليکلۀ. په دغه لوستنې کښې د پټولمي او کوپرنيکس د ملاتړيو ترمنځ ګايونه يا ډيالۀګ ۀ. هغۀ په دې باندې اۀوه کاله نۀر هم کار وکولۀ. مګر په دېر ترخ کښې يو څو پيښنې وشوې. لومړی لوی ډېوک کوسمينۀ په نابېره تۀګه مړ شۀ او دی يې له سورې څخه ببېرخې شۀ. او تر دې بده لا دا وه چې په ځای ناستې يې هغۀ زړه رانۍ چې په لومړي سر کښې يې ټولې ناندرۍ او مرښې راپورته کړې وې. په رۀم کښې پاپا پۀل پينځم هم مړ شۀ او په ځای يې ګريګوري پينځلسم کښېناستلۀ څوک چې يو کمزوری او ډېر زۀړ کس او بس دوه کاله په واک کښې پاته شۀ. بيا د هغۀ په ځای باندې کارډينال مافيو باربېريني کښېناستلۀ چې وروسته يې د اربن - پينځه دېرشم نوم غوره کړۀ. هغۀ ډېر د برم او نوم وړی کس ۀ. هغۀ لېوال ۀ چې له ګاليليۀ سره ليده کاتۀ وکوي.

ګاليليۀ هم چې روغتيا يې لږ ښه شوه ورته راغلۀ او شپږ ځله يې اوږدې اوږدې ليدنې ورسره وکولې. په دغۀ دوۀ په دوۀ ليدنۀ کښې ګاليليۀ هڅه وکوله چې نوی پاپا د کوپرنيکس د کسنې په رينبتينولۍ پوه کي او سځ (قانع) يې هم کي. که څه هم نوي پاپا تر ډېره بريده له ګاليليۀ سره سر ښۀرولۀ مګر دې ته تيار نۀ ۀ چې د کسنې رينبتيونولي ببخي په ډاګه ومني او يا دې بنديز ورڅخه لرې کي. کله کله به يې دا هم ورته وويل چې «سپېځلې کليسا کوپرنيکس غندلی نۀ دی او نه يې د هغۀ کسنه کوفرغرونه بللې ده، بس مازې دومره وايي چې هغه يو ډول بيړه کړې ده او دا چې ببځايه يې خبز وهلی دې. که چېرې يو څوک د هغې رينبتينولي زباتولای شي نۀ بيا به هغه ببځايه خبز نۀ بلل کيږي» په ځان باوري او ډاډه ګاليليۀ داسې و انګېرله چې نۀر نۀ هغه د کوپرنيکس په کسنې باندې څه ناڅه ليکلای شي تر څو چې په دينپوهنې کښې لاسوهنه نۀ کوي او همېشه له خپلۀ څېړنۀ سره کار ولري او بس.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کله چي هغۀ کۀر ته راستون شۀ نۀ يې په خپل لوستني چي دوګايه (Dialogue) نوموړۀ باندي کار پيل کړۀ او په ۱۶۳۰ کښې يې تيار کړۀ. دا لوستنی نن هم د اټالوي ادب يوه غوره ټوټه بلل کيږي چي ډول ډال او سکښت جوړښت يې د سوکرات هغه ته ډېره ورته دی. دغه دوګايه د کانال ګرانډې په سيمه کښې د درۀ انډيوالانۀ تر منځ د يوې ورسې په بڼه لري چي دوه پکښې د ګاليليۀ خپل انډيوالان، سالوياتي او ساګريدو ول چي په دې وخت کښې دواړه مړۀ شوي ول. ساګريدو يې پکښې داسي ښکاره کړی دی چي زيات کار يې په ژوند کښې له دې دنيا سره دی، ډېر ځيرک دی، او د يوۀ سرخېل په شان خورا پراخ لېمون او ګروېږونکی سۀچ لري. سالوياتي بيا د کوپرنکس د اډانې او لېمون زياته لورينه کوي. درېيم کيردار ساده ګل (*Simplicio*) نوميږي د بدلون لۀرينه نۀ کوي او وايي چي د ژوند لاره چي څنګه روانه همدغسي ښه ده. که څه هم هغه د دې نۀرۀ دواړۀ د ټۀکۀ او ټکالۀ د بوسۀ خوځکی جوړيږي مګرهغۀ پخپله ډېر بې تاوانه او لېزمه کس وي.

درې سره دۀستان يوه درسته ورځ د مځکې ورځمهالي خوزښت (diurnal motion)په هکله ريښتينۍ (arguments)کوي. ساګرېدو دا لېمون ورمخته کړۀ ، چي که چيري مځکه د ختيځ پر لۀر لږ چټکه وګرځي نۀ مرغان به په هوا کښې خپله تۀله وبايلي، په مني کښې به پاڼې د ونۀ په لوېديځ لۀر ته تويې شي او د تۀپ هغه مړدکي چي په لوېديځ لۀر ويشتل شوي وي تر هغۀ مړدکو زيات واټن ووهي چي په ختځ لۀر وار شوي وي. سالوياتې د مځکې خوزښت له هغې کيښتۍ سره پرتله کړۀ چي په سمندر کښې ګرځي چي پکښې سپرې سورلۍ په ازاده تۀګه يوې بلې خوا ته ګرځېدلای راګرځېدلای شي په دې يې پروا نشته که هغه هوڅومره په چټکۍ روانه وي هم. همدغه راز مځکه هم له ځانه سره هر څه وړي. دا پروا نۀ لري چي هغه څيزونه په مځکې پوري ښېخي نښتي دي او که بل راز ورباندي زوړند دي لکه هوا او وريځې. نۀ د مرغانۀ لپاره هم کومه ستونزه او ربړ نشته .

د دوګايه ورسې په درېيمه ورځ – چي په ريښتيا ګاليليو څو کاله وروسته ليکلې وه – درې سره انډيوالان د هسک د ستروالي په هکله اټکلونه کوي. سالوياتي پيل کوي او وايي چي موږ کولای شو چي د مځکې له دې کمکۍ ټيکۍ (Planet) څخه چي پخپله په کال کې يو ځل د لمر شاوخوا چورلي د هغۀ ببشمېره ستوريو او ټيکيو د ځای ځايګي او خوزښت پته ولګوو چي په ارت او بېرت هسک کښې خواره وارۀ دي. هغۀ بيا د دغۀ ستوريو او ټيکيۀ د لريوالي په هلکه ږغيږي او وايي چي واټن يې دومره لري دی چي زموږ سوچ په اسانه نۀ شي وررسېدلای. سيمپليسيو يې ورغبرګوي او ورته وايي چي خدای هيڅ اړتيا نۀ لري چي په دغۀ ستوريۀ او ټيکيۀ باندي دومره ناپايه پراخ ځای ونيسي چي اينسان ته يې هيڅ شمر هم نشته. ساګرېدو چي په رۀغتيا کښې ښه پوهه لري هغه په دې باندې خورا څنډي او ورته وايي ، اې ساده سړيه که موږ د درملنې لپاره هره ورځ د اينسانانو نسونه نه څيرلای نۀ څنګه به راته څرګندېدله چي موږ کولمې، سږي، بډوډي او نۀر غړي لرو. تر اوسه پوري موږ يوازي جيوپيټر پېژندلۀ خو اوس پوهېږو چي دا ستوری نۀرې سپوږمۍ هم لري. نۀ اې ساده ګله، که موږ د يوۀ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ناپایه جهان په هکله نهیر (سؤچ) کوو نؤ د دې مانا دا ده چي خدای ته هغه ستر ځای ورکوو چي دی یې لري.

د هغؤ دغه رېښتینی په ۵۰۰ مخونؤ کښې لیکل شوې دی. په دغؤ رېښتینؤ کښې هغوی درېواړه د ارستؤ، پټولمي او کوپرنیکس د پؤهنې په اړانه په هر اړخ باندې هر راز ګایونه کړي دي . هغوی په درېیمه ورځ خپله وراسه بې له کومې پایلې پای ته رسوي. د کیردارونو په شان لوستونکو ته هم غوڅه وینا او پیغام نۀ ویل کېږي بلکې هغوی ته پکار ده چي پخپله له خپل سؤچ او پؤهې سره سمه پرېکړه وکوي او پایلې ته ورسیږي. ګالیلیو د کرښؤ او غونډلؤ په کښلؤ کښې خورا په ځیرکوالي او په هوشیارۍ سره هڅه کړې وه چي د کوپرنیکس د اړانې رېښتینولي نېغ په نېغه زباته نۀ کي . مګر د دوګایې رېښتنیې او وراسه دومره زورَوره وه چي په هر هؤش لرونکي او سیانه لوستونکي یې دا منله چي د کوپرنیکس اړانه رېښتینې ده.
ګالیلیؤ خو خپله لیکنه بشپړه کړه مګر اوس یې د چاپولؤ لپاره د کلیسا اجازې ته اړتیا لرله. که څه هم د سیمپلیسمو کیردار بېخي د پاپا کړؤوړؤ ته ورته ؤ مګر ګالیلیؤ داسي نۀ وه انګېرله چي په دې کښې به دۀ ته کوم تاوان ورسیږي. د کال ۱۶۳۰ په میٔ میاشت کښې هغۀ بیا رؤم ته روان شؤ چي د خپل لوستني د خپرولؤ اجازه ترلاسه کي.

په رؤم کښې چي کله هغۀ د کتني او څارنې لپاره خپل لوستنی وړاندې کړؤ نؤ په پیل کښې هرڅه ډېر ښه تېر شول. مګر وروسته شېخ ریکاردي یو څه بدګومانه شؤ ورباندي. نؤ ځکه خو لوستني بیا بیا وکتل شؤ . په پای کښې ریکاردي ګالیلیؤ ته اجازه ورکړه چي په رؤم کښې دي یې خپور کي مګر په دې ګره (شرط) چي د سر او پای ځینه برخې به یې داسي بدلوي لکه څنګه چي دوی غواړي. ګالیلیؤ دا ورسره ومنله او بېرته فلارنس ته راستون شؤ مګر له هغوی سره یې ژمنه وکوله چي په مني کښې به بېرته ورته راشي.

په دې منځ کښې په واټیکان کښې د ګالیلیو ملاتړی شازوی چیسي په نابره توګه مړ شؤ. هم هغه به د ګالیلیؤ لوستني خپرولؤ. په همدې ورځؤ کښې په ټولې اټالیې کښې د تاوون وبا خوره شوه چي له کبله یې د وګړیو یوې بلې سیمې ته تګ راتګ بېخي په ټپه ودرېدلؤ. اوس چي لوستني په فلارنس کښې پرؤت ؤ او د هغۀ کتونکي په رؤم کښې ول، نو ګالیلیؤ هم د خپلؤ شکومیؤ او انډیوالانؤ یوه ټلګري جوړه کړه چي په ریکاردي یې ومني چي لوستنی دي همدلته په فلارنس کښې چاپ شي. په مات زړه او تر ډېرې زؤرنې لاندي زاړه شیخ ریکاردي ومنله چي په فلارنس کښې دي چاپ شي. مګر بیا یې هم دا ګره کښېښؤدله چي هغۀ پخپله د لوستني پېلامه او پایله کتلې ده خو د لوستني د نؤرؤ برخؤ لپاره دي په فلارنس کښې یو سم کس وګومارل شي چي بیا یې تر سترګؤ تېر کي. ګالیلیو هغه پېلامه چي د ریکاردي لخوا بدله شوې وه او د پاپا لخوا یوه زیاتونه هم پکښې ځای شوې وه په ډېره رخه او مات زړۀ ومنله. خو وروسته هغه په دې باندي زورنه (فشار) اچوله چي دا دي په بېل کاغز او بل ډول ټایپ باندي ولیکل شي چي لوستونکو ته بېخي څرګنده وي چي کومه برخه د ګالیلیو خپله لیکنه ده او کومه یوه یې د کتونکو لخوا پرې ورزیاته شوې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لوستنی د کال ۱۶۳۲ په پسرلي کښې خپؤر شؤ. د هغۀ ملګري او هم لوستونکي ډېر زيات خوښ ول. مګر د واټيکان غبرګون لږ ورؤ او وروسته راغلؤ ځکه چي د تاوون له کبله لوستنی هلته ناوخته ورسېدلؤ. کله چي د واټيکان چارواکو ولوستلؤ نو پوه شول چي له دوی سره چالاکي شوې وه. کله چي ريکاردي لوستنی ولوستلؤ نو ويې ويل: « دې لوستني چي کومه ښه غوره کړې ده نؤ جيسؤيټان به خامخا له هغۀ څخه ډېر تريخ پلپؤټ وکوي. مګر تر دې لمخه چي جيسؤيټانؤ يو څه ووايي پاپا پخپله پوښتنې پيل کړې. هغۀ باور کولؤ چي ريکاردي هڅې کښېوتلای دی چي يوۀ دغسي لوستني د چاپولؤ اجازه يې ورکړې ده او ورسر ه ورسر په دې ډېر خواشنيی ؤ چي په لوستني کښې چي د ساده ګل کوم کردار راغلی دی هغۀ په ريښتيا پخپله د پاپا پېښې کوي او مانا يې دا ده چي په هغۀ باندي يې ملنډې وهلې دي.

د دوګايه (Dialogue) چي کله خپؤر شؤ نؤ هغه يې ښه وخت نۀ ؤ. په دغه وخت کښې په اوروپا کښې چي د ګرؤهې په بنسټ کوم جنګونه روان ول هغۀ د واټينکان په ګټه نۀ ول. د پاپا د ايلچيتوب او مرکچيتؤب ټولې هلې ځلې له ناکامۍ سره مخامخ وې. په دغه وخت کښې له پاپا سره د نورؤ کسانؤ سختې ډغرې پيل کړې وې. ځيؤ به ويل چي هغۀ خو د ګاليليؤ په شان له ښوېدلو او بې لارې شويؤ کسانؤ سره دؤستي او ملګرتيا لري او ځينؤ نؤرؤ به ويل چي هغۀ خو بېخي يو کمزؤری او ناتوانه پاپا دی ان چي بې لارې شويؤ کسانؤ ته هم هيڅ نۀ شي ويلای. يوۀ شېخ ورپسې وليکل چي پاپا نن سبا دومره ډارن شوی دی چي بېخي له خپلې مانۍ بهر نۀ شي راوتلای ځکه چي وېره يې په زړۀ ننوتلې ده هڅي نۀ چي څؤک زهر ور کي. کومې لارې چي تر واټيکانه پورې تللې دي په هغؤ يې تر لسؤ لسؤ ميلؤ پوري بدرګې او سامانې درولې دي او هر څؤک چي په دغؤ لارو تګ راتګ کوي نؤ هرومرو يې تالاشي اخيستل کيږي.

په دغؤ ورځؤ کښې جيسؤيټانؤ هم د هغۀ په غوږونؤ کښې پسپسی پيل کړی ؤ او هره شېبه به يې هغۀ ته ورپه يادوله چي ګاليليؤ چي کومه ژمنه له تا سره ښپاړس کاله پخوا کړې وه هغه يې د لوستني په خپرولؤ سره ماته کړې ده. پاپا چي په خپل برم او نوم باندي دغسي نيوکې واورېدلې نؤ يې و پتېله چي پکار ده يو څه زؤر او سام خلکؤ تر وروښيي. يو ځل هغۀ د خپلؤ ايلچيانؤ يوې غونډې ته وينا کوله او ډېر په خشم يې هغؤ ته وويل: «ستاسي ګاليليؤ په داسي کارونؤ کښې ګوتې وهلې دي چي هغۀ پکار نۀ ؤ. هغۀ ما ته دؤکه راکړه او له ما يې کار واخيستلؤ. اوس به زه هم هغۀ و کاروم او خوښ به يې شم»

پلپؤټ او ګوېږنه

ګاليليؤ په فلارنس کښې ؤ. د هغۀ هلته يې خورا لوی لګېدلی ؤ او اګاه نۀ ؤ چي کيسه به دومرې ورانې ته وتلې وي. ځکه چي د هغۀ لوستنی ډېرؤ کسانؤ کتلی ؤ او اوس خو يې خورا ښه نوم هم موندلی ؤ او لوستونکؤ به ډېر ستايلؤ. هغۀ ډاډۀ ؤ چي که چيري کومې ناندرۍ او کشالې راپؤرته هم شي نؤ په اسانۍ سره به غلې شي. بله دا چي پخپله پاپا د هغۀ نيژدې دؤست هم دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پاپا هغهٔ ته کسان ورولېږل چي په دېرشو ورځو کښې دننه دي په رؤم کښې خپله پېشي وکوي. اېلچیانو هڅه وکوله چي د پاپا خشم یو څه ارام کي مګر پاپا زېل کړی ؤ او ویل به یې چي ګالیلیو به یو ځل خامخا رؤم ته راځي او پېشي به کوي. ګالیلیؤ هغهٔ ته د دریو ډاکټرانو لخوا یوه کتونی (سرټیفیکېټ) ورولېږلؤ چي پکښې لیکلي ول: «ګالیلیؤ دا مهال د بېلابېلؤ سختؤ ناروغیو له لاسه رنځور دی او نهٔ شي کولای چي تر رؤم پوري مزل وکوي». مګر کتؤني هم په پاپا باندي کومه اغېزه و نهٔ کوله او بیا یې پیغام ورته راولېږلؤ چي بهانې نهٔ چلیږي او دا ځل یې نؤر هم په کلکه ورته وویل چي که ګالیلیؤ پخپله رانهٔ شي نؤ ځولنې به ورواچوئ او د بندي په څېر یې تر رؤمه پوري راوړئ او پلپؤټ ته یې وړاندي کئ.

په ۱۱ اپرېل ۱۶۳۳ کښې ګالیلیؤ پلپؤټ ته یؤوړل شؤ او په دغه بل ګهیز د لوی څارنوال، بابا ویسنزوی دا فیرنزوالا، مخې ته لومړنی پېشی ته وبلل شؤ. هغه ته لؤړه ورکړه شوه او ورڅخه وپوښتل شول چي، ایا هغهٔ پوهیږي چي د څه لپاره پېشی ته راغوښتل شوی دی. هغهٔ هم ورته وویل چي کوم لوستنی چي یې لیکلی دی د هغهٔ په تؤر یې به یې راغوښتلی وي. ګالیلیؤ په ډېره هوشیاری او ځیرکوالي هغوی ته وویل چی دهٔ ۱۶ کاله مخکې ژمنه کړې چي د کوپرنیکس کسنه به نهٔ زباتوي او نهٔ به یې ساتنه او ژغورنه کوي . مګر هغه ازاد دی چي د یوهٔ لېمون (Opinion)په تؤګه ورباندي خبرې وکوي.

له هغهٔ څخه وپوښتل شول چي تا د دغه لوستني د لیکلؤ لپاره اجازه ترلاسه کړې وه؟ هغه ورته وویل چي نه، ځکه په دا د هغه لېمون نه ساتنه کوي او نهٔ یې ژغورنه. په لوستني د دې خبرې ټینګار او پوخوالی نهٔ دی شوی چي مځکه چورلي او لمر ولاړ دی. په دا بله ورځ دینپؤهانؤ او ګروهپېژانؤ بیا لوستنی غونډله په غونډله او تؤري په تؤري ولوستلؤ او ښه په ډاډه تؤګه یې ځانونه پرې پوه کړل چي ګالیلیؤ په ډېره ځواکمنه او زؤروره تؤګه د مځکې خوزښت او د لمر ټېکه زباته کړې ده. او هم یې په هغؤ کسان په ټؤکؤ ټؤکؤ کښې ښه سپک کړي دي څؤک چي دا نهٔ مني.

ګرؤهپېژان په دې ورسېدل چي ګالیلیؤ هغه ژمنه ماته کړې ده کومه چي هغه په کال ۱۶۱۶ کښې کړې وه. هغوی په دې اړه نهٔ وه چي د هغهٔ لېمون سم دی او که ناسم. له هغوی سره بس دومره غم او ربړ ؤ چي د کلیسا واک او برم ته تاوان رسېدلی دی. هغوی به ویل چي دا واک یوازې کلیسا لري چي څه سم دي او څه ناسم دي. یو امي او جنجالي کس چي په دین او ګروهه باندي اګاه نهٔ وي څنګه کولای شي داسي کشالې په خپل سر هوارې کي او د اولسونه لاربښؤونه دي وکوي.

لویې څارنوالی له ګالیلیو سره یوازې او پټې لیدنې او کتنې وکولې او هغه ته یې وویل چي خپله تېروتنه او د ژمنې ماتونه دي ومني. که هغه منته (اقرار) وکوي نو ډېر په اسانی سره به وبخښل شي ؛ او داسي چوپ پاته شي نو څارنوالي به یو ډول نه ډول سزا بیا هم ورکي. او هغهٔ وچه نټهٔ (انکار) وکوي نؤ بیا به څارنوالي له دهٔ څخه د شکنجې په زؤر ډېرې ګرانې پوښتنې او ګوېژنې پیل کي چي په دؤدیزه تؤګه له هغؤ کسانؤ څخه کیږي چي کوفر یې غرولی وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوه ورځې وروسته یې هغهٔ یو ځل بیا پېښئ ته راوغوښتلؤ چي پخپله منته (اقرار) ډاګیزه کي. هغهٔ وویل چي تېرې د پلپؤټ په تېرو څؤ ورځؤ کښې یې خورا په نهیر سره خپل لوستنی یو ځل بیا ولوستلؤ. هغهٔ له ډېره وخته راهیسي نهٔ ؤ لوستلی نو ځکه خو ښېخي داسي ورته ښکاره شؤ لکه یو نوی لوستنی چي وي او هغهٔ لکه یو بل چا چي لیکلی وي.

وروسته یې ګالیلیو ټوسکاني ایلچي ته په لاس ورکړؤ چي یوهٔ زاړهٔ او ناتوانه کس د شکنجې او ترهې په زؤر دې ته تیار کي چي هر هغهٔ څه ناسم وبؤلي چي د دهٔ په پوره باور ښېخي سم دي. مانا دا چي هغهٔ چي په خپل ژوند کې څومره کار ، څېړنه او موندنه کړې ده له هغې دي پخپله هم لاس په سر شي او د نړۍ نؤر وګړي دي ورڅخه بېبرخې کي. په کومه شپه چي یې هغهٔ د ټوسکاني ایلچي کؤر ته راوړلؤ نؤ ډېر مړژوانده شوی ؤ. هغهٔ د سوکرات په شان یاغي او سرؤبن نهٔ ؤ چي د ریښتیاؤ لپاره دي تر خپل سر تېر شي، بلکې یو داسي وګړی ؤ چي د جوارۍ یو داو یې اچولی ؤ مګر په دې کې ناکامه شوی ؤ چي نؤرؤ ته وروښیي چي ریښتیا څه دي. که هغهٔ ننه وکي او که منته ریښتیا خو به بیا هم ریښتیا وي.

په ۱۰ مۍ هغهٔ یو ځل بیا پېښئ ته راوستل شؤ. هغهٔ یو ځل بیا د شیخ ښېلامایین لخوا لاسلیک شوی کتؤنی (سرټیفیکېټ) وړاندي کؤ چي پکښې لیکل شوي ول چي هغهٔ به د مځکې د خوزښت لېمون نهٔ سم بولي او نهٔ به یې ساتنه او پلوی کوي. مګر دا نهٔ ول پکښې لیکل شوي چي هغهٔ به یې ښؤونه نهٔ کوي او یا به څېړنه ورباندي نهٔ کوي. خو بیا هم هغهٔ باور لرلؤ چي د یوې وړې سزا په تؤګه به ورته لږه ګوتڅنډنه وشي او نؤر به نؤ په خپله مخه پرېښودل شي اوبس.

مګر په رؤم کښې کاغزونه اوس پاپا ته ورکړل شوي ول چي د وروستي ځل لپاره یې ولولي. او کله چي هغهٔ ولوستل نؤ یې وویل چي په دې کار کښې هیڅ نرمښت نهٔ شي کېدلای. ګالیلیؤ له هغې وایې (امر) څخه سرغړونه کړې ده چي هغهٔ ته ښغ په ښغه ورکړ شوې وه. له بندي څخه دي سمه ګوېړنه وشي، هغهٔ دي په شکنجې ووېرول شي او اړ دي ایستل شي چي توبه وباسي. بیا دي هغهٔ ته د سزا کالي وراغوستل شي ، د اولس په مخ کښې دي څېرزه کړ شي او به پای کښې دي زندان ته واچول شي.

په دا بله اونۍ کښې ګالیلیؤ د څلؤرم او وروستي ځل لپاره پېښئ ته راوستل شؤ. دا ځل هغهٔ په واز کومي و منل: «زه یې منم او په کلکه سره وایم چي د پټولېمي لېمون ریښتیا او سم دی چي وایی مځکه ارامه ولاړه ده او لمر په خوزښت کښې دی. او له کله چي ماته دا وایه شوې ده نو هیڅ کله د کوپرنیکس لېمون بیا ریښتیا نهٔ دی بللی.» ګالیلیؤ په ډېره بېچارګۍ او زارۍ دا وینا وکوله مګر جرګې د هغهٔ دا زارۍ او جګۍ و نهٔ منلې. بلکې هغوی وویل چي دهٔ چي کوم لوستنی لیکلی دی د دهٔ اري لېمانهٔ خو په هغهٔ کښې جوت دي. ګالیلیؤ ورته وویل: « زه دلته ستاسي په مخ کښې ولاړ یم، څه چي ستاسي خوښه وي زه به یې منم»

په دا بل ګهیځ هغهٔ څه وشول چي ګالیلیؤ یې هیڅ کله هیله نهٔ لرله. دغهٔ مشر ،سپینږیری هوښیار کس چي زړهٔ یې له هرڅه مات شوی ؤ، سرټؤر سر، ابېلي پښې، د سزا په کالیؤ کښې نغښتی

(c) ketabton.com: The Digital Library

دباندي راوایستل شؤ او بیا دي ته اړایستل شؤ چي د یوۀ ډېر ستر سلبب مخې ته خپل سر ټیټ کي. جاره واره شیخان او ملایان ولاړ ول چي دۀ ته یې دغه سزا واوروله: دی به د کوپرنیکس له لېمون څخه لاس په سر کیږي، د دۀ په لوستنی، دوګایه، باندي به د کانون له مخې بندیز لګول کیږي او لیکوال دي یې په زندان کښې بندیوان شي او تر دریؤ کالؤ پوري دي هره ورځ هغۀ اوه اشلؤکونه وایي چي د تؤبې لپاره دي. په هغۀ وخت کښې چي کلیسا کومې سزاګانې ورکولې دا په هغؤ کښې ډېره نرمه ګڼل کېدله.

د پاته ژوند دپاره هغۀ په خپل کور کښې په بند کښې وساتل شؤ. هغۀ ډېر زوړ شوی ؤ، سترګې یې ښېخي کمزورې شوې وې، او له زېروې یې ریځ وړلؤ. خو تر څؤ چي هغۀ په بشپړه تؤګه ړوند شوی نۀ ؤ بیا به یې هم پرلپسې کار کولؤ. که څه هم هغۀ له ستؤرپېژندنې بند کړ شوی ؤ هغۀ د پوهنې نؤرؤ څانګؤ ته مخه کړې وه. د ستؤرپېژندنې په ځای هغۀ د خوزښتونو (Dynamics) باندي څېړنه پیل کړه او په دې ډګر کښې یې تر ستؤرپېژندنې هم زیاتې بریاوې وموندلې او د نوي فیزیک بنستهونه یې کښېښودل.

ګالیلیؤ په ۸ جنوري ۱۶۴۲ په خپله بیستره کښې مړ شؤ. هغۀ دا وروستۍ هیله څرګنده کړې وه چي په فلارنس کښې د سانټا کؤر کلیسا په هدیدرې کښې د کورنۍ له نؤر مړیو سره یو ځای ښخ کړ شي. د کلیسا نؤر شیخان تیار ول چي جنازه یې وکوي، بیا یې هلته یې ښخ کي او ګؤر یې هم په مرمرؤ باندي وپؤښي. مګر پاپا باربېریني خپل زېل او کینه نۀ پرېښؤدله او د هغۀ د جنازې او ګؤر رغولؤ اجازه یې ور نۀ کړه. په کال ۱۷۳۷ کښې یې د هغۀ هډوکي په هغۀ ځای کښې ښخ کړل چېرته چي د هغۀ دوه نؤر هیوادوال، میشلانګلیو او ماکیاویلي هم ښخ ول. او سل نؤر کلونه وروسته کلیسا د هغۀ له لوستني بندیز لرې کړؤ.

مګر دا نؤ هغۀ وخت ؤ چي په اټالیې کښې راټوکېدلې د بیابیدارۍ ځلاند غورځنګ له سبکه لوېدلی ؤ او کلیسا ورباندي بریالۍ شوې وه. مګر ګالیلیؤ چي د اینسانانؤ د ازادۍ لپاره کومې څېړنې کړې وې او ګړاوونه یې ګاللي ول هغه بېشمره او بېګټې پاته نۀ شول. د اټالیې په ځای په نؤرو هیوادونؤ او اولسونؤ کښې داسي ښاغلي پیدا شول چي دا زبات کي چي د ساینس کانون یوازې او یوازې ازاد لټون او څېړنه غواړي ؛ یوه داسي څېړنه چي نۀ د کلیسا او نۀ د کوم بل زورګیر لخوا تربت او خپه شوې وي. هغۀ چي د ساینسي لټون لپاره کومه لاره پرانیستله تر درېنیمو پېړیؤ پوري د پؤهنې مینانؤ او لېوالانؤ په هغې باندي یون اومزل وکولؤ. هم دا تکل او لټون ؤ او له ریېنتیاؤ او ازادۍ سره مینه وه چي د اتلسمې پېړۍ د لیتوالې (Enlightenment) ستر غورځنګ یې و پینځولؤ. د دې غورځنګ دا چیغه وه چي (Sapere aude) ، «بهادري وکوه چي پوه شې»

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library